

ISSN 2518-1726 (Online),
ISSN 1991-346X (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Л А Р Ы

ИЗВЕСТИЯ

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

N E W S

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

**SERIES
PHYSICS AND INFORMATION TECHNOLOGY**

1 (349)

JANUARY – MARCH 2024

**PUBLISHED SINCE JANUARY 1963
PUBLISHED 4 TIMES A YEAR**

ALMATY, NAS RK

ЧФ «ХАЛЫҚ»

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и Wos и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

**С уважением,
Благотворительный Фонд «Халык»!**

БАС РЕДАКТОР:

МУТАНОВ Ғалымқайыр Мұтанұлы, техника ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР БҒМ ҒК «Ақпараттық және есептеу технологиялары институты» бас директорының м.а. (Алматы, Қазақстан), **Н=5**

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

МАМЫРБАЕВ Өркен Жұмажанұлы, ақпараттық жүйелер мамандығы бойынша философия докторы (Ph.D), ҚР БҒМ Ғылым комитеті «Ақпараттық және есептеуші технологиялар институты» РМК жауапты хатшысы (Алматы, Қазақстан), **Н=5**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

ҚАЛИМОЛДАЕВ Мақсат Нұрәділұлы, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан), **Н=7**

БАЙГУНЧЕКОВ Жұмаділ Жанабайұлы, техника ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Кибернетика және ақпараттық технологиялар институты, Сатпаев университетінің Қолданбалы механика және инженерлік графика кафедрасы, (Алматы, Қазақстан), **Н=3**

ВОЙЧИК Вальдемар, техника ғылымдарының докторы (физика), Люблин технологиялық университетінің профессоры (Люблин, Польша), **Н=23**

БОШКАЕВ Қуантай Авғазыұлы, Ph.D. Теориялық және ядролық физика кафедрасының доценті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан), **Н=10**

QUEVEDO Nemando, профессор, Ядролық ғылымдар институты (Мехико, Мексика), **Н=28**

ЖҮСІПОВ Марат Абжанұлы, физика-математика ғылымдарының докторы, теориялық және ядролық физика кафедрасының профессоры, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан), **Н=7**

КОВАЛЕВ Александр Михайлович, физика-математика ғылымдарының докторы, Украина ҰҒА академигі, Қолданбалы математика және механика институты (Донецк, Украина), **Н=5**

РАМАЗАНОВ Тілекқабұл Сәбитұлы, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ғылыми-инновациялық қызмет жөніндегі проректоры, (Алматы, Қазақстан), **Н=26**

ТАКИБАЕВ Нұрғали Жабағаұлы, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан), **Н=5**

ТИГИНЯНУ Ион Михайлович, физика-математика ғылымдарының докторы, академик, Молдова Ғылым Академиясының президенті, Молдова техникалық университеті (Кишинев, Молдова), **Н=42**

ХАРИН Станислав Николаевич, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан-Британ техникалық университеті (Алматы, Қазақстан), **Н=10**

ДАВЛЕТОВ Асқар Ербуланович, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан), **Н=12**

КАЛАНДРА Пьетро, Ph.D (физика), Нанокұрылымды материалдарды зерттеу институтының профессоры (Рим, Италия), **Н=26**

«ҚР ҰҒА Хабарлары. Физика және информатика сериясы».

ISSN 2518-1726 (Online),

ISSN 1991-346X (Print)

Меншіктеуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитетінде 14.02.2018 ж. берілген **№ 16906-Ж** мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *физика және ақпараттық коммуникациялық технологиялар сериясы.*

Қазіргі уақытта: *«ақпараттық технологиялар» бағыты бойынша ҚР БҒМ БҒСБК ұсынған журналдар тізіміне енді.*

Мерзімділігі: *жылына 4 рет.*

Тиражы: *300 дана.*

Редакцияның мекен-жайы: *050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19*
<http://www.physico-mathematical.kz/index.php/en/>

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МУТАНОВ Галимкаир Мутанович, доктор технических наук, профессор, академик НАН РК, и.о. генерального директора «Института информационных и вычислительных технологий» КН МОН РК (Алматы, Казахстан), **Н=5**

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

МАМЫРБАЕВ Оркен Жумажанович, доктор философии (PhD) по специальности Информационные системы, ответственный секретарь РГП «Института информационных и вычислительных технологий» Комитета науки МОН РК (Алматы, Казахстан), **Н=5**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

КАЛИМОЛДАЕВ Максат Нурадилович, доктор физико-математических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан), **Н=7**

БАЙГУНЧЕКОВ Жумадил Жанабаевич, доктор технических наук, профессор, академик НАН РК, Институт кибернетики и информационных технологий, кафедра прикладной механики и инженерной графики, Университет Сагпаева (Алматы, Казахстан), **Н=3**

ВОЙЧИК Вальдемар, доктор технических наук (физ.-мат.), профессор Люблинского технологического университета (Люблин, Польша), **Н=23**

БОШКАЕВ Куантай Авгазыевич, доктор Ph.D, преподаватель, доцент кафедры теоретической и ядерной физики, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), **Н=10**

QUEVEDO Hemando, профессор, Национальный автономный университет Мексики (UNAM), Институт ядерных наук (Мехико, Мексика), **Н=28**

ЖУСУПОВ Марат Абжанович, доктор физико-математических наук, профессор кафедры теоретической и ядерной физики, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), **Н=7**

КОВАЛЕВ Александр Михайлович, доктор физико-математических наук, академик НАН Украины, Институт прикладной математики и механики (Донецк, Украина), **Н=5**

РАМАЗАНОВ Тлексабул Сабитович, доктор физико-математических наук, профессор, академик НАН РК, проректор по научно-инновационной деятельности, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), **Н=26**

ТАКИБАЕВ Нургали Жабагаевич, доктор физико-математических наук, профессор, академик НАН РК, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), **Н=5**

ТИГИНЯНУ Ион Михайлович, доктор физико-математических наук, академик, президент Академии наук Молдовы, Технический университет Молдовы (Кишинев, Молдова), **Н=42**

ХАРИН Станислав Николаевич, доктор физико-математических наук, профессор, академик НАН РК, Казахстанско-Британский технический университет (Алматы, Казахстан), **Н=10**

ДАВЛЕТОВ Аскар Ербуланович, доктор физико-математических наук, профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), **Н=12**

КАЛАНДРА Пьетро, доктор философии (Ph.D, физика), профессор Института по изучению наноструктурированных материалов (Рим, Италия), **Н=26**

«Известия НАН РК. Серия физика и информатики».

ISSN 2518-1726 (Online),

ISSN 1991-346X (Print)

Собственник: *Республиканское общественное объединение «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).*

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан **№ 16906-Ж** выданное 14.02.2018 г.

Тематическая направленность: *серия физика и информационные коммуникационные технологии.* В настоящее время: *вошел в список журналов, рекомендованных ККСОН МОН РК по направлению «информационные коммуникационные технологии».*

Периодичность: *4 раз в год.*

Тираж: *300 экземпляров.*

Адрес редакции: *050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, оф. 219, тел.: 272-13-19*

<http://www.physico-mathematical.kz/index.php/en/>

EDITOR IN CHIEF:

MUTANOV Galimkair Mutanovich, doctor of technical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, acting director of the Institute of Information and Computing Technologies of SC MES RK (Almaty, Kazakhstan), **H=5**

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

MAMYRBAYEV Orken Zhumazhanovich, Ph.D. in the specialty "Information systems, executive secretary of the RSE "Institute of Information and Computational Technologies", Committee of Science MES RK (Almaty, Kazakhstan) **H=5**

EDITORIAL BOARD:

KALIMOLDAYEV Maksat Nuradilovich, doctor in Physics and Mathematics, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan), **H=7**

BAYGUNCHEKOV Zhumadil Zhanabayevich, doctor of Technical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Institute of Cybernetics and Information Technologies, Department of Applied Mechanics and Engineering Graphics, Satbayev University (Almaty, Kazakhstan), **H=3**

WOICIK Waldemar, Doctor of Phys.-Math. Sciences, Professor, Lublin University of Technology (Lublin, Poland), **H=23**

BOSHKAYEV Kuantai Avgazievich, PhD, Lecturer, Associate Professor of the Department of Theoretical and Nuclear Physics, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), **H=10**

QUEVEDO Hemando, Professor, National Autonomous University of Mexico (UNAM), Institute of Nuclear Sciences (Mexico City, Mexico), **H=28**

ZHUSSUPOV Marat Abzhanovich, Doctor in Physics and Mathematics, Professor of the Department of Theoretical and Nuclear Physics, al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), **H=7**

KOVALEV Alexander Mikhailovich, Doctor in Physics and Mathematics, Academician of NAS of Ukraine, Director of the State Institution «Institute of Applied Mathematics and Mechanics» DPR (Donetsk, Ukraine), **H=5**

RAMAZANOV Tlekkabul Sabitovich, Doctor in Physics and Mathematics, Professor, Academician of NAS RK, Vice-Rector for Scientific and Innovative Activity, al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), **H=26**

TAKIBAYEV Nurgali Zhabagaevich, Doctor in Physics and Mathematics, Professor, Academician of NAS RK, al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), **H=5**

TIGHINEANU Ion Mikhailovich, Doctor in Physics and Mathematics, Academician, Full Member of the Academy of Sciences of Moldova, President of the AS of Moldova, Technical University of Moldova (Chisinau, Moldova), **H=42**

KHARIN Stanislav Nikolayevich, Doctor in Physics and Mathematics, Professor, Academician of NAS RK, Kazakh-British Technical University (Almaty, Kazakhstan), **H=10**

DAVLETOV Askar Erbulanovich, Doctor in Physics and Mathematics, Professor, al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), **H=12**

CALANDRA Pietro, PhD in Physics, Professor at the Institute of Nanostructured Materials (Monterotondo Station Rome, Italy), **H=26**

News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

Series of physics and informatics.

ISSN 2518-1726 (Online),

ISSN 1991-346X (Print)

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan **No. 16906-ЖК**, issued 14.02.2018
Thematic scope: *series physics and information technology.*

Currently: *included in the list of journals recommended by the CCSES MES RK in the direction of «information and communication technologies».*

Periodicity: *4 times a year.*

Circulation: *300 copies.*

Editorial address: *28, Shevchenko str., of. 219, Almaty, 050010, tel. 272-13-19*

<http://www.physico-mathematical.kz/index.php/en/>

NEWS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
PHYSICO-MATHEMATICAL SERIES

ISSN 1991-346X

Volume 1. Number 349 (2024). 121–135

<https://doi.org/10.32014/2024.2518-1726.246>

UDC 004-93

© **T. Zhukabayeva**^{1,2,3}, **L. Zholshiyeva**^{1,4*}, **A. Adamova**^{1,3}, **Yerik Mardenov**¹,
N. Karabayev^{1,3}, 2024

¹International Science Complex “ASTANA”, Astana, Kazakhstan;

²Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan;

³Astana IT University, Astana, Kazakhstan;

⁴Astana IT College, Astana, Kazakhstan.

E-mail: lazzat.zhol.81@gmail.com

APPLICATION OF MACHINE LEARNING METHODS FOR ATTACK DETECTION IN WIRELESS SENSOR NETWORKS: PERFORMANCE ANALYSIS OF XGBOOST AND SGD

Zhukabayeva Tamara Kokenovna — PhD, assoc. Professor. International Science Complex “ASTANA”, Astana IT University, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
E-mail: tamara_kokenovna@mail.ru. ORCID: 0000-0001-6345-5211;

Zholshiyeva Lazzat Zulpuharkyzy — International Science Complex “ASTANA”, Astana IT College, Astana, Kazakhstan

E-mail: lazzat.zhol.81@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2526-8471;

Adamova Aigul — PhD, International Science Complex “ASTANA”, Department of Computer Engineering, Astana IT University, Astana IT University, Astana, Kazakhstan

E-mail: aigul.adamova@astanait.edu.kz. ORCID: 0000-0001-7773-9522;

Mardenov Yerik — International Science Complex “ASTANA”, Astana, Kazakhstan

E-mail: emardenov@gmail.com. ORCID: 0000-0002-5982-8983

Karabayev Nurdaulet — International Science Complex “ASTANA”, Astana IT University, Astana, Kazakhstan

E-mail: 222240@astanait.edu.kz.

Abstract. Wireless sensor networks are exposed to various threats and despite significant progress in security, there are a number of unsolved problems, such as creating algorithms, developing methods to detect and prevent attacks that provide a high degree of security with minimal computational and energy costs. An attack on a network, on a device can cause significant damage to data security and privacy. Machine learning techniques are effective in detecting various attacks. This paper presents an analysis of research on the most effective machine learning techniques used to prevent attacks by classifying and detecting distributed botnets in a stateless sensor network using efficient technology. Literature review was conducted on various scientific databases using PRISMA diagram and through inclusion and exclusion process 54 potential studies from last 5 years were selected. In this paper,

machine learning techniques, particularly Extreme Gradient Boosting (XGBoost) and Stochastic gradient descent (SGD), are reviewed and applied to detect botnet attacks on wireless sensor networks. By comparing these methods, 6 botnets were categorized into classes and the precision, recall and f1-score of their detection were obtained. Based on the comparison between the studied machine learning and attack detection methods, the highest precision, recall and f1-score of their detection was obtained. Based on the comparison between the studied machine learning and attack detection methods, a high score of 99.18% was obtained in XGBoost.

Keywords: Machine Learning, XGBoost, SGD, botnet, attack, wireless sensor network

Financing: *This research has been funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. No AP19680345).*

Conflict of interest: *The authors declare that there is no conflict of interest.*

© Т. Жукабаева^{1,2,3}, Л. Жолшиева^{1,4*}, А. Адамова^{1,3}, Е. Марденов¹,
Н. Карабаев^{1,3}, 2024

¹«АСТАНА» халықаралық ғылыми кешені, Астана, Қазақстан;

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан;

³Astana IT University, Астана, Қазақстан;

⁴«Astana IT University» ЖШС колледжі, Астана, Қазақстан.

E-mail: lazzat.zhol.81@gmail.com

СЫМСЫЗ СЕНСОРЛЫҚ ЖЕЛІЛЕРГЕ ШАБУЫЛДАРДЫ АНЫҚТАУ ҮШІН МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ: XGBOOST ЖӘНЕ SGD ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ

Жукабаева Тамара Кокеновна — PhD, қауымдастырылған профессор. «АСТАНА» халықаралық ғылыми кешені, Л.Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Astana IT University, Астана, Қазақстан

E-mail: tamara_kokenovna@mail.ru. ORCID: 0000-0001-6345-5211;

Жолшиева Лаззат Зулпухарқызы — «АСТАНА» халықаралық ғылыми кешені, «Astana IT University» ЖШС колледжі, Астана, Қазақстан

E-mail: lazzat.zhol.81@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2526-8471;

Adamova Aigul — PhD, «АСТАНА» халықаралық ғылыми кешені, Astana IT University, Астана, Қазақстан

E-mail: aigul.adamova@astanait.edu.kz. ORCID: 0000-0001-7773-9522;

Марденов Ерик — «АСТАНА» халықаралық ғылыми кешені, Астана, Қазақстан

E-mail: emardenov@gmail.com. ORCID: 0000-0002-5982-8983;

Карабаев Нурдаулет — «АСТАНА» халықаралық ғылыми кешені, Astana IT University, Астана, Қазақстан

E-mail: 222240@astanait.edu.kz.

Аннотация. Сымсыз сенсорлық желілер әртүрлі қауіп-қатерлерге бейім және оның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі елеулі прогреске қарамастан,

минималды есептеу шығындары мен энергия шығындарын есепке ала отырып, қауіпсіздіктің жоғары дәрежесін беретін алгоритмдерді құру және оны әзірлеу сияқты бірқатар шешілмеген мәселелер бар. Желіге немесе құрылғыға жасалған бір шабуылдың өзі деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығына айтарлықтай зиян келтіреді. Кез келген шабуылды анықтау үшін машиналық оқыту әдістерін қолданудың тиімділігі жоғары. Осыған байланысты, мақалада алдымен сымсыз сенсорлық желілерде жалпы ботнеттерді жіктеу және анықтау үшін машиналық оқытудың ең тиімді әдістеріне және тиімді алгоритмдерді пайдалана отырып, шабуылдардың алдын алуды зерттеуге шолу жасалды. Өртүрлі ғылыми дерекқорлар бойынша әдебиеттерге шолу жүргізіліп, PRISMA диаграммасы арқылы ғылыми жұмыстарды жіктеу арқылы соңғы 5 жылдағы ғылыми зерттеулер ішінен 54 ғылыми жұмыстар іріктелініп анықталды. Мақалада сымсыз сенсорлық желілерге ботнет шабуылдарын анықтау үшін машиналық оқыту әдістері, атап айтқанда Extreme Gradient Boosting (XGBoost) және Stochastic Gradient Descent (SGD) талқыланды және қолданылды. Әдістерді салыстыра отырып, ботнеттің 6 түрін классқа бөліп, оларды анықтаудың precision, recall және f1-score көрсеткіштері алынды. Машиналық оқыту мен шабуылды анықтау әдістерін салыстыру нәтижелері бойынша XGBoost 99,18 % жоғары көрсеткішке ие болды.

Түйін сөздер: Machine Learning, XGBoost, SGD, botnet, attack, wireless sensor network

Қаржыландыру: Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі, Ғылым комитетімен қаржыландырылған (Грант No AP19680345).

Мүдделер қақтығысы: Авторлар осы мақалада мүдделер қақтығысы жоқ деп мәлімдемейді.

© Т. Жукабаева^{1,2,3}, Л. Жолшиева^{1,4*}, А. Адамова^{1,3}, Е. Марденов¹,
Н. Карабаев^{1,3}, 2024

¹Международный научный комплекс «АСТАНА», Астана, Казахстан;

²Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан;

³Astana IT University, Астана, Казахстан;

⁴Колледж ТОО «Astana IT University», Астана, Казахстан.

E-mail: lazzat.zhol.81@gmail.com

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ ОБНАРУЖЕНИЯ АТАК В БЕСПРОВОДНЫХ СЕНСОРНЫХ СЕТЯХ: АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ XGBOOST И SGD

Жукабаева Тамара Кокеновна — PhD, ассоц. профессор, Международный научный комплекс «АСТАНА», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Astana IT University, Астана, Казахстан

E-mail: tamara_kokenovna@mail.ru. ORCID: 0000-0001-6345-5211;

Жолшиева Лаззат Зулпухаровна — Международный научный комплекс «АСТАНА», Колледж ТОО «Astana IT University», Астана, Казахстан

E-mail: lazzat.zhol.81@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2526-8471;

Адамова Айгуль — PhD, Международный научный комплекс «АСТАНА», Департамент компьютерной инженерии, Astana IT University, Астана, Казахстан

E-mail: aigul.adamova@astanait.edu.kz. ORCID: 0000-0001-7773-9522;

Марденов Ерик — Международный научный комплекс «АСТАНА», Астана, Казахстан

E-mail: emardenov@gmail.com. ORCID: 0000-0002-5982-8983;

Карабаев Нурдаулет — Международный научный комплекс «АСТАНА», Astana IT University, Астана, Казахстан

E-mail: 222240@astanait.edu.kz.

Аннотация. Беспроводные сенсорные сети подвергаются различным угрозам и несмотря на значительный прогресс в области обеспечения безопасности, существует ряд нерешённых проблем, таких как создание алгоритмов, разработка методов обнаружения и предотвращения атак, которые обеспечат высокую степень безопасности при минимальных вычислительных и энергетических затратах. Атака на сеть, на устройство может нанести значительный ущерб безопасности и конфиденциальности данных. Методы машинного обучения эффективны для обнаружения различных атак. В работе представлен анализ исследований по наиболее эффективным методам машинного обучения используемых для предотвращения атак путем классификации и обнаружения распространенных ботнетов в беспородной сенсорной сети с использованием эффективных технологии. Литературный обзор проводился по различным научным базам данных с помощью диаграммы PRISMA и в результате процесса включения и исключения были отобраны 54 потенциальных исследования за последние 5 лет. В статье рассмотрены и применены методы машинного обучения, в частности экстремальный градиентный бустинг (Extreme Gradient Boosting, XGBoost) и стохастический градиентный спуск (Stochastic gradient descent, SGD), для обнаружения ботнет атак на беспроводные сенсорные сети. Путем сравнения этих методов, шесть ботнетов были разделены на классы и получены показатели precision, recall и f1-score их обнаружения. По результатам сравнения между изученными методами машинного обучения и обнаружения атак был получен высокий показатель в XGBoost – 99,18 %.

Ключевые слова: машинное обучение, XGBoost, SGD, ботнет, атака, беспроводная сенсорная сеть

Финансирование: данное исследование финансировалось Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант No AP19680345).

Конфликт интересов: авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Кіріспе

Интернетке қосылған смарт құрылғылар күнделікті процестерді автоматтандыру және нақты уақытта ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы өмірімізді жеңілдетеді. Алайда, сымсыз сенсорлық желлердің өсуімен қатар, ботнет шабуылдарының қаупі де пайда болды. Сонымен қатар, ботнеттер спам жіберу, фишингтік шабуылдар жасау, деректерді ұрлау, таратылған қызмет көрсетуден бас тарту (DDoS) шабуылдарына қатысу, веб-сайттар мен онлайн қызметтер жұмысын тоқтату секілді түрлі зиянды әрекеттерді жасайды (Dasari & Kaluri, 2024). Шабуылдармен күресу онай мәселе емес, бірақ зақымдануды азайту үшін ерте уақытта анықтау өте маңызды. Ботнеттерді анықтау үшін әртүрлі тәсілдер қолданылады, соның ішінде: күдікті әрекетті іздеу үшін желілік трафикті талдау, ауытқуларды анықтау үшін құрылғы әрекетін бақылау және зиянды үлгілерді тану үшін машиналық оқыту мен жасанды интеллектті пайдалану. Ботнеттерді ерте анықтау жеке құрылғыларды сақтап қана қоймайды, сонымен қатар сандық инфрақұрылым мен құпиялылықты қорғай отырып, зиянды бағдарламаның кең ауқымда таралуын болдырмайды. Кең ауқымды шабуылдарға әкелген ең әйгілі ботнеттердің екеуі - Mirai және BASHLITE. Бұл ботнеттер DDoS шабуылдарын іске қосады, ал DDoS шабуылдары кәсіпорындар мен ұйымдарға айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Соңғы уақытта IoT құрылғыларының саны бүкіл әлемде күрт өсуде және атап айтсақ, DDoS шабуыл трафигінің көлемі бұрын-соңды болмаған деңгейге жетуде.

Аномалияны анықтау сымсыз сенсорлық желілер (WSN) жүйесіндегі өзекті мәселе болып табылады, өйткені ол деректердегі әдеттен тыс оқиғаларды және қалыптан тыс әрекетті анықтауға көмектеседі. Аномалиялар жүйе датчиктеріндегі ақауды, жабдықтың істен шығуын немесе дереу және тиісті түрде шешілуі қажет ықтимал қауіпсіздік қатерлерін көрсетуі мүмкін. Дегенмен, ережеге негізделген аномалияларды анықтаудың дәстүрлі әдістері WSN үшін жарамсыз болуы мүмкін, өйткені олар жоғары өлшемді деректері бар күрделі WSN жүйелері үшін жобалау қиын болатын алдын ала анықталған ережелерді талап етеді.

Мақалада WSN-ге шабуылды анықтау саласындағы зерттеулер мен оларды классификациялап, анықтайтын машиналық оқыту әдістеріне шолу жасалған. Сымсыз сенсорлық желілерге ботнет шабуылдарын анықтау үшін машиналық оқыту әдістері, XGBoost және SGD зерттеледі.

Зерттеудің мақсаты – WSN-ге шабуылдарды машиналық оқыту алгоритмдері арқылы анықтау.

Зерттеу барысында жасалған жұмыстар:

- Соңғы 5 жылдағы WSN-ге шабуылды зерттейтін ғылыми жұмыстарға PRIZMA әдісі бойынша ғылыми әдебиеттерге шолу жасау;

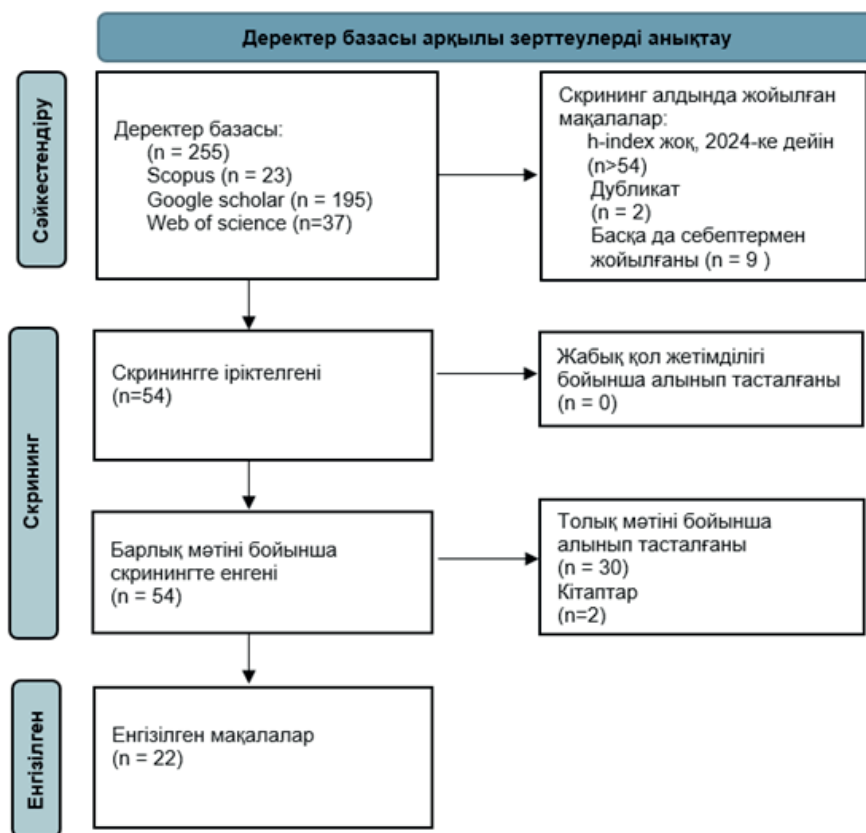
- Машиналық оқыту алгоритмдері бойынша кең таралған шабуылдарды анықтау;

- Таңдалған алгоритмдерді салыстыру.

Бірінші бөлімде кіріспе, зерттеудің мақсаты мен зерттеу барысында жасалған жұмыстар жазылған, ал екінші бөлімде зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерге шолу мен методология жасалған. Зерттеудің жалпы нәтижелері XGBoost және SGD алгоритмдері ретінде үшінші бөлімде келтірілген. Төртінші бөлімде қорытынды жазылған.

Әдебиетке шолу және методология

Бұл бөлімде ғылыми әдебиеттерге шолу PRISMA методологиясы арқылы жасалған. Зерттеудің бастапқы және маңызды сатысында XGBoost, SGD, botnet, attack, wireless sensor network кілттік сөздері анықталды. Аталған кілттік сөздер арқылы сәйкес ғылыми еңбектерді табу үшін Scopus, Google Scholar, Web of Science базалары қарастырылып, қажетті мақалалар PRISMA (Moher, D., 2009) диаграммасы бойынша іріктеп алынды (1-сурет). Олардың ішінен h-индексі жоғары және 2020–2024 жылдар аралығындағы мақалалар таңдалып алынды. Арықарай, Rayan ортасы арқылы таңдалған жұмыстар дубликатқа тексеріліп, толық мәтіні бойынша зерттелді. Нәтижесінде 32 мақалана алынып тасталып, 22 мақала зерттеуге іріктеп алынды (2-сурет).

1-сурет. Әдебиеттерді PRISMA бойынша іріктеу блок-схемасы

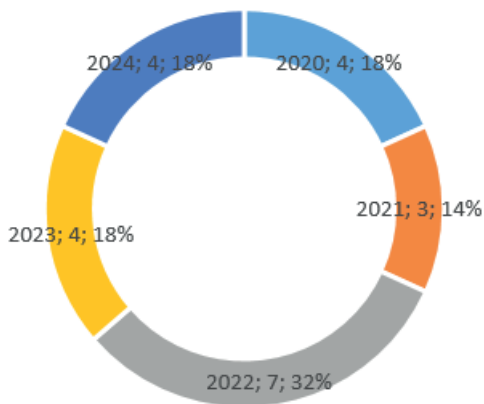
2-сурет. Әдебиеттерді Rayan ортасы арқылы іріктеу

Методология нәтижесінде 54 мақала зерттеліп, PRISMA блок-схемасынан кейін 22 мақала іріктеліп алынды. Ол төмендегі 1-кестеде жинақталған. Әр жылдардан таңдалған мақалалар саны да пайыздық шамамен көрсетілген (3-сурет).

1-кесте. PRISMA методологиясы бойынша зерттеуге іріктелген мақалалар

Мақала авторлары	Жылы	Мақала атауы	Жарияланған орны
Alothman Z., Alkasassbeh M. & Al-Haj Baddar S	2020	An efficient approach to detect IoT botnet attacks using machine learning	Journal of High Speed Networks, 26(3), 241-254.
Waqas M., Kumar K., Laghari A.A., Saeed U., Rind M.M., Shaikh A.A. & Qazi A.Q.	2020	Botnet attack detection in Internet of Things devices over cloud environment via machine learning	Concurrency and Computation: Practice and Experience, 34(4), e6662.
Kim J., Shim M., Hong S., Shin Y. & Choi E.	2020	Intelligent detection of IoT botnets using machine learning and deep learning	Applied Sciences, 10(19), 7009.
Churcher A., Ullah R., Ahmad J., Ur Rehman S., Masood F., Gogate M. & Buchanan W.J.	2022	An experimental analysis of attack classification using machine learning in IoT networks	Sensors, 21(2), 446.
Jeyabharathi, Alphonse A.S., Priya E.D. & Kowsigan M.	2022	Review of Machine Learning Techniques Used for Intrusion and Malware Detection in WSNs and IoT Devices	Design and Development of Efficient Energy Systems, 57–65.
Wazirali R. & Ahmad R.	2022	Machine Learning Approaches to Detect DoS and Their Effect on WSNs Lifetime	Computers, Materials & Continua, 70(3).
Tyagi H. & Kumar R.	2021	Attack and Anomaly Detection in IoT Networks Using Supervised Machine Learning Approaches	Revue d'Intelligence Artificielle, 35(1)
Faysal J.A., Mostafa S.T., Tamanna J.S., Mumenin K.M., Arifin M.M., Awal M.A. & Mostafa S.S.	2022	XGB-RF: A hybrid machine learning approach for IoT intrusion detection	In Telecom (Vol. 3, No. 1, pp. 52–69). MDPI
Saied M., Guirguis S. & Madbouly M.	2023	A comparative analysis of using ensemble trees for botnet detection and classification in IoT.	Scientific Reports, 13(1), 21632

Awotunde J.B., Folorunso S.O., Imoize A.L., Odunuga J.O., Lee C.C., Li C.T. & Do D.T.	2023	An Ensemble Tree-Based Model for Intrusion Detection in Industrial Internet of Things Networks	Applied Sciences, 13(4), 2479
Li P.H., Xu J., Xu Z. Y., Chen S., Niu B. W., Yin J. & Chen L.L.	2022	Automatic Botnet Attack Identification Based on Machine Learning	Computers, Materials & Continua, 73(2)
Dener M., Okur C., Al S. & Orman A.	2023	Wsn-bfsf: A new dataset for attacks detection in wireless sensor networks	IEEE Internet of Things Journal
Saleh H.M., Marouane H. & Fakhfakh A	2024	Stochastic Gradient Descent Intrusions Detection for Wireless Sensor Network Attack Detection System Using Machine Learning	IEEE Access
Azimjonov J. & Kim T.	2024	Stochastic gradient descent classifier-based lightweight intrusion detection systems using the efficient feature subsets of datasets	Expert Systems with Applications, 237, 121493
Baydoğmuş G.K.	2021	The Effects of Normalization and Standardization an Internet of Things Attack Detection	Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (29), 187–192
Aljabri M., Aljameel S.S., Mohammad R. M.A., Almotiri S.H., Mirza S., Anis F.M. & Altamimi, H.S.	2021	Intelligent techniques for detecting network attacks: review and research directions	Sensors, 21(21), 7070
Inayat U., Zia M.F., Mahmood S., Khalid H.M. & Benbouzid M.	2022	Learning-based methods for cyber-attacks detection in IoT systems: A survey on methods, analysis, and future prospects	Electronics, 11(9), 1502
Tahaei H., Afifi F., Asemi A., Zaki F. & Anuar N.B.	2020	The rise of traffic classification in IoT networks: A survey	Journal of Network and Computer Applications, 154, 102538
Shukla A.K. & Dwivedi S	2022	Discovery of Botnet Activities in Internet-of-Things System Using Dynamic Evolutionary Mechanism.	New Generation Computing, 40(1), 255–283
Natarajan R., Ranjith, C.P., Mohideen M. S.K., Gururaj H.L., Flammini F. & Thangarasu N.	2024	Utilizing a machine-learning algorithm to choose a significant traffic identification system	International Journal of Information Management Data Insights, 4(1), 100218
Dasari S. & Kaluri R.	2024	An Effective Classification of DDoS Attacks in a Distributed Network by Adopting Hierarchical Machine Learning and Hyperparameters Optimization Techniques	IEEE Access.
Batchu R.K. & Seetha H.	2023	A hybrid detection system for DDoS attacks based on deep sparse autoencoder and light gradient boost machine	Journal of Information & Knowledge Management, 22(01), 2250071

3-сурет. PRISMA юйынша іріктелген 22 мақаланың жылға шаққандағы пайыздық үлесі

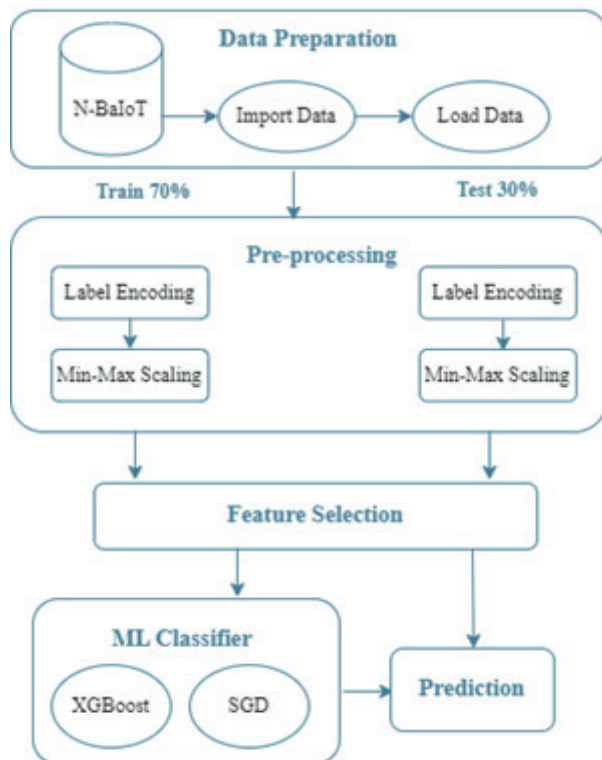
WSN осалдықтарының мәселелері бойынша талдауды Жукабаева Т.К. және басқалар (Жукабаева, 2023) қарастырған, WSN желілеріндегі желілік шабуылдарды анықтаудың белгілі тәсілдерін, әдістерін және механизмдерін жүйелеу үшін әдебиеттерге шолу жасаған. Авторлар Нақ, Rahim Khan (Нақ, 2022) XGBoost алгоритмі мен конволюциялық нейрондық желі негізінде IoT ботнеттерін анықтауға арналған келесі жұмыс CIC-IDS2017 деректер жинағын пайдаланып 99,4 % дәлдікке қол жеткізді. Saleh H. және басқалар (Saleh, 2024) авторлары IoT шабуылдарын анықтауға арналған SGD моделін зерттеді. WSNS-ге шабуылды анықтау технологиясы үш негізгі бөліктен тұрады: алу, анықтау және жауап беру (Saleh, 2024). Сымсыз сенсорлық желілердегі аномалияларды анықтау процесі желілік жүйелердің қауіпсіздігін және шабуылдардан қорғауды қамтамасыз етеді. Алдымен сенсор деректері жиналады және өңделетін базалық станцияға жіберіледі. Содан кейін деректер кез келген ықтимал енуді анықтау үшін талдау процесінен өтеді, ол үшін машиналық оқыту алгоритмдерін пайдалану тиімді. Кез келген күдікті әрекет немесе шабуыл анықталса, жүйе кіруді блоктау немесе желі әкімшісін ескерту үшін дереу әрекет ете алады.

XGBoost және SGD алгоритмдерін жүзеге асыру

Бұл бөлімде шабуылдарды анықтау кезінде қолданылатын датасет, аномалияларды анықтау, мәліметтерді дайындау, модельдерді таңдау және оқыту, машиналық оқыту алгоритмдерін жүзеге асыру, модельдердің алгоритмі қарастырылған.

IoT ботнет-шабуылдарын анықтауға арналған бұл әдіс келесі негізгі қадамдардан тұрады: деректерді жинау, мүмкіндіктерді шығару, аномалия детекторын оқыту.

Машиналық оқыту моделін әзірлеу процестерді оңтайландыруға, жеке тәжірибелерді ұсынуға, ауқымды деректерді өңдеуге және тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. 4-суретте ұсынылған модельдің толық сипаттамасы көрсетілген.

4-сурет. Ұсынылған модельдер алгоритмі

XGBoost - градиент негізіндегі оңтайландыру алгоритмін және артық бағалаумен күресу үшін реттеу әдісін пайдаланатын GBM нұсқасы. Ал ботнеттерді анықтауда XGBoost желілік трафиктерді классификациялау үшін қолданылады, яғни IoT трафик деректерінен алынған мүмкіндіктерге негізделген желілік трафикті қалыпты немесе зиянды деп жіктеу үшін пайдаланылады.

SGD – барлық деректер жиынына қарағанда оқу деректерінің кездейсоқ жиынындағы үлгі параметрлерін жаңарту үшін пайдаланылатын итеративті оңтайландыру алгоритмі. SGD терең нейрондық желілер сияқты үлкен масштабты машиналық оқыту үлгілерін үйрету үшін кеңінен қолданылады. IoT ботнеттерін анықтау саласында XGBoost-пен қатар, трафик деректерінен алынған мүмкіндіктерді пайдаланып, желілік трафикті қалыпты немесе зиянды деп жіктеу үшін де қолданылады.

Датасет

Датасет машиналық оқыту үлгілерін бағалауда маңызды рөл атқарады. Жақсы таңдалған деректер жинағы үлгінің өнімділігін оқыту, тексеру және сынауға негіз болады. Деректер жиыны модельдің белгісіз деректер негізінде дәл болжау жасау қабілетін, белгісіз деректер негізінде дәл болжам жасау қабілетін бағалауда маңызды рөл атқарады.

IoT құрылғылары үшін жиі қолданылатын деректер жинағы N-BaIoT деректер жинағы болып табылады, ол Mirai және BASHLITE ботнеттері арқылы бұзылған тоғыз коммерциялық IoT құрылғыларынан жиналған нақты трафик деректерін сенімді түрде ұсынады.

IoT құрылғыларындағы осалдықтарды Mirai және BASHLITE ботнеттері DDoS шабуылдарын іске қосу үшін жиі пайдаланады. 116 мүмкіндікті қамтитын деректер жинағы үлкен көлемде ақпарат береді (Merdan, 2018). Зерттеу үшін үшін және ұсынылып модельді мұқият бағалау үшін тоғыз құрылғының бірінші IoT құрылғысынан үлгілер алынып, бірқатар деректер жиынтығы пайдаланылды.

Аномалияны анықтау

Ең алдымен аномалияларды анықтау әдістерін арқылы зиянсыз трафик деректері зиянды трафик деректерінен ажыратылды. Әрбір сынақ жинағында аномалия детекторы ретінде терең автокодер қолданылды. Аномалияны анықтау 100 %-ға қол жеткізді (Merdan, 2018). benign, g-jank, g-combo, g-scan, g-tcp және g-udp ботнеттерін классификациялау үшін (N-BaIoT) деректер жинағы қолданылды. Әрбір сынақ жинағы аномалия детекторы ретінде сәйкес оқытылған терең автокодерді пайдаланады. Аномалияны анықтау 100 % көрсеткішпен аяқталды.

Мәліметтерді дайындау

Модельдерді құруға арналған бақылау деректерін дайындау үшін алдымен жазу кітапшасындағы деректер тексеріліп, модельді оқыту және сынауға арналған деректерді біріктіру үшін барлық қалыпты трафик пен зиянды бағдарлама трафиінің бірдей көлемі таңдалды.

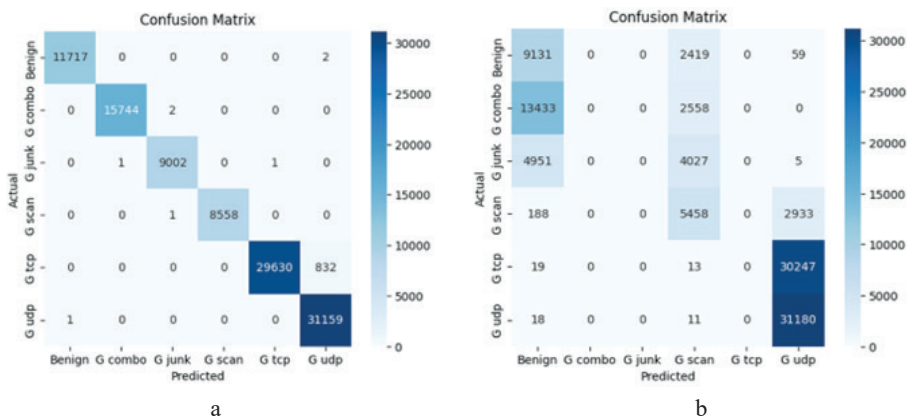
Модельді таңдау

XGBoost және SGD машиналық оқыту модельдері ботнеттерді классификациялау және анықтау үшін пайдаланылды. Үлгілердің өнімділігін салыстыру үшін метрика ретінде «precision» және «recall» таңдалды (2-кесте). Precision - ең маңызды көрсеткіш, recall модельдің жалпы өнімділігін көрсетеді.

2-кесте. XGBoost, SGD моделдерінің precision, recall және f1-score көрсеткіштері

	precision		recall		f1-score		support	
0	1.00	0.33	1.00	0.79	1.00	0.46	11664	11609
1	1.00	0.00	1.00	0.00	1.00	0.00	15819	15991
2	1.00	0.00	1.00	0.00	1.00	0.00	8867	8983
3	1.00	0.38	1.00	0.64	1.00	0.47	8430	8579
4	1.00	0.00	0.97	0.00	0.99	0.00	30596	30279
5	0.97	0.48	1.00	1.00	0.99	0.65	31274	31209
accuracy					0.99	0.43	106650	106650
macro avg	1.00	0.20	1.00	0.40	1.00	0.26	106650	106650
weighted avg	0.99	0.21	0.99	0.43	0.99	0.28	106650	106650
	XGBoost	SGD	XGBoost	SGD	XGBoost	SGD	XGBoost	SGD

Модельді оқыту және тестілеу кезінде тестілеу және валидация құрылғыларының әрбір жиынтығы үшін шатастыру матрицасы (5-сурет) құрылды.

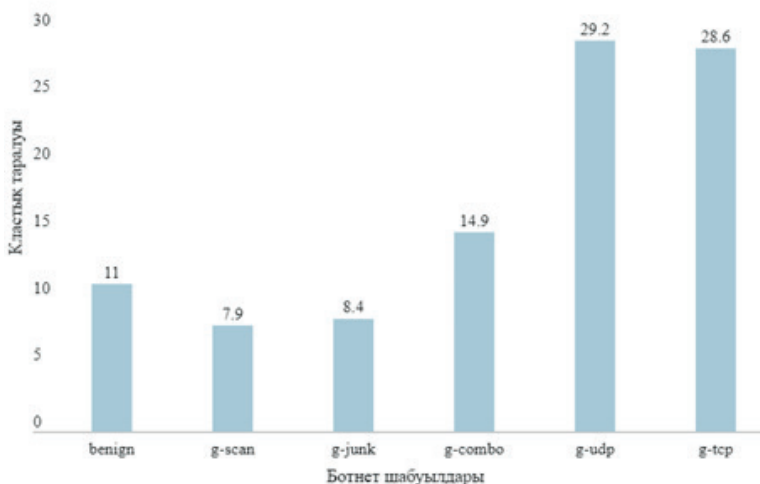

5-сурет. XGBoost (a) және SGD (b) үлгілерінің шатастыру матрицасы

Ботнет шабуылдарының класстық таралуы 3-кесте мен 6-суретте диаграмма арқылы көрсетілді.

3- Кесте. Ботнет шабуылдарының класстық таралуы

<i>Ботнет шабуылдары</i>	<i>Класстық таралуы, %</i>
<i>benign</i>	<i>11</i>
<i>g-scan</i>	<i>7.9</i>
<i>g-junk</i>	<i>8.4</i>
<i>g-combo</i>	<i>14.9</i>
<i>g-udp</i>	<i>29.2</i>
<i>g-tcp</i>	<i>28.6</i>

6-сурет. Ботнет шабуылдарының класстық таралу диаграммасы

Үлгілерді қолданудың жалпы алгоритмі

4-кестедегі алгоритмде бақыланатын әрекетті бағалау үшін зерттелген әдістерді пайдаланатын шабуылды анықтау модулі көрсетілген.

4-кесте. XGBoost және SGD-ді қолданып, ұсынылған модуль алгоритмі

Input: Import and load N-BaIoT dataset

Output: Detecting attacks

Start

Step 1: Split data into x and y

Step 2: Split data into training and testing sets with 0.3
70% train, 30% test

Step 3: Converting string labels to numerical labels:
For 6 class:

Converting string labels to numerical string with Label Encoder

Step 4: Define the model with 'multi: softmax' 6 classes

Step 5: Training the models

1) Training XGBoost model based on training data

2) Training SGD:

For max iteration=1000:

- Repeat each training data in a shuffled order

- Fit model on a training data

Step 6: Make predictions on test data

1) Make predictions using XGBoost

2) Make predictions using SGD

Step 7: Calculate the accuracy for models

Step 8: Create and print the classification reports of models

Evaluate the accuracy, precision, recall and F1 score

1) XGBoost

2) SGD

End.

Жұмыс нәтижелері

Ұсынылған сымсыз сенсорлық желілерге шабуылды анықтау үшін XGBoost және SGD машиналық оқыту әдістері пайдаланылды. Ең алдымен N-BaIoT деректері базасы жүктелді. Деректер базасын оқыту және тестілеуге бөлініп, 70% оқыту және 30% сынақ деректерін қамтыды.

Бағалау

Екі үлгіні салыстыру барысында XGBoost үлгісі жақсы болжау өнімділігіне ие болды, SGD үлгісінің пайыздық көрсеткіші төмен болғандықтан, тиімді үлгі ретінде XGBoost таңдалды. Зерттеу нәтижесінде XGBoost әдісі жоғары 99,18 % дәлдік көрсетті, алайда SGD әдісі 42,92 % төменгі көрсеткішке ие болды.

Қорытынды

Бұл мақалада сымсыз сенсорлық желідегі шабуылдарды жіктеу және анықтау арқылы шабуылдардың алдын алу үшін қолданылатын машиналық оқыту әдістері бойынша зерттеулердің талдауы ұсынылған. PRISMA диаграммасы арқылы әртүрлі ғылыми әдебиеттер бойынша әдебиеттерге

шолу жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде сымсыз сенсорлық желілердегі шабуылдарды анықтау үшін XGBoost және SGD қолданылады, 6 ботнет анықталып, дәлдік көрсеткіші бойынша XGBoost алгоритмі тиімді алгоритм болып табылды. Зерттеу нәтижесінің қорытындысы бойынша сымсыз сенсорлық желілерге шабуылды анықтап, табу үшін тиімділікті жоғарылату мақсатында машиналық оқыту әдістерінің басқа да алгоритмдерін қолдану арқылы зерттеуді жалғастыру қажеттігі ұсынылады.

REFERENCES

- Aljabri M., Aljameel S.S., Mohammad R.M.A., Almotiri S.H., Mirza S., Anis F.M. & Altamimi H.S. (2021). Intelligent techniques for detecting network attacks: review and research directions. — *Sensors*, — 21(21), — 7070.
- Allothman Z., Alkasassbeh M. & Al-Haj Baddar S. (2020). An efficient approach to detect IoT botnet attacks using machine learning. — *Journal of High Speed Networks*, — 26(3), — 241–254.
- Awotunde J.B., Folorunso S.O., Imoize A.L., Odunuga J.O., Lee C.C., Li C.T. & Do D.T. (2023). An Ensemble Tree-Based Model for Intrusion Detection in Industrial Internet of Things Networks. — *Applied Sciences*, — 13(4), — 2479.
- Azimjonov J. & Kim T. (2024). Stochastic gradient descent classifier-based lightweight intrusion detection systems using the efficient feature subsets of datasets. — *Expert Systems with Applications*, — 237, —121493.
- Batchu R.K. & Seetha H. (2023). A hybrid detection system for DDoS attacks based on deep sparse autoencoder and light gradient boost machine. — *Journal of Information & Knowledge Management*, — 22(01), 2— 250071.
- BAYDOĞMUŞ G.K. (2021). The Effects of Normalization and Standardization an Internet of Things Attack Detection. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, — (29), — 187–192.
- Churcher A., Ullah R., Ahmad J., Ur Rehman S., Masood F., Gogate M. & Buchanan W.J. (2021). An experimental analysis of attack classification using machine learning in IoT networks. — *Sensors*, — 21(2), — 446.
- Dasari S. & Kaluri R. (2024). An Effective Classification of DDoS Attacks in a Distributed Network by Adopting Hierarchical Machine Learning and Hyperparameters Optimization Techniques. — *IEEE Access*.
- Dener M., Okur C., Al S. & Orman A. (2023). Wsn-bfsf: A new dataset for attacks detection in wireless sensor networks. — *IEEE Internet of Things Journal*.
- Faysal J.A., Mostafa S.T., Tamanna J.S., Mumenin K.M., Arifin M.M., Awal M.A. & Mostafa S.S. (2022, January). XGB-RF: A hybrid machine learning approach for IoT intrusion detection. In *Telecom*. — Vol. 3. — No. 1. — Pp. 52–69). — MDPI.
- Haq and Rahim Khan (2022). DNNBoT: Deep Neural Network-Based Botnet Detection and Classification, *Computers, Materials & Continua Tech Science Press*. — DOI:10.32604/cmc.2022.020938
- Inayat U., Zia M.F., Mahmood S., Khalid H.M. & Benbouzid M. (2022). Learning-based methods for cyber attacks detection in IoT systems: A survey on methods, analysis, and future prospects. *Electronics*, — 11(9), — 1502.
- Irfan, Wildani I.M. & Yulita I.N. (2019, April). Classifying botnet attack on internet of things device using random forest. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. — Vol. 248. — p. 012002. — IOP Publishing.
- Jeyabharathi Alphonse A.S., Priya E.D. & Kowsigan M. (2022). Review of Machine Learning Techniques Used for Intrusion and Malware Detection in WSNs and IoT Devices. — *Design and Development of Efficient Energy Systems*, — 57–65.
- Kim J., Shim M., Hong S., Shin Y. & Choi E. (2020). Intelligent detection of iot botnets using machine learning and deep learning. — *Applied Sciences*, — 10(19), — 7009.

- Li P.H., Xu J., Xu Z.Y., Chen S., Niu B.W., Yin J. & Chen L L. (2022). Automatic Botnet Attack Identification Based on Machine Learning. *Computers, Materials & Continua*, —73(2).
- Meidan Yair, Bohadana Michael, Mathov Yael, Mirsky Yisroel, Breitenbacher Dominik, Asaf and Shabtai Asaf (2018). detection_of_IoT_botnet_attacks_N_BaIoT. UCI Machine Learning Repository. — <https://doi.org/10.24432/C5RC8J>.
- Moher D., Liberati A., Tetzlaff J., Altman D.G. (2009). Prisma Group. Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Ann. Intern. Med.* — 151 (2009). — Pp. 264–269. — W64. — 10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135
- Natarajan R., Ranjith C.P., Mohideen M.S.K., Gururaj H.L., Flammini F. & Thangarasu N. (2024). Utilizing a machine-learning algorithm to choose a significant traffic identification system. — *International Journal of Information Management Data Insights*, 4(1), — 100218.
- Sagirlar et al. (2018). G. Sagirlar, B. Carminati and E. Ferrari, "AutoBotCatcher: Blockchain-Based P2P Botnet Detection for the Internet of Things," 2018 IEEE 4th International Conference on Collaboration and Internet Computing (CIC), Philadelphia, PA, — USA, 2018. — Pp. 1–8, — doi: 10.1109/CIC.2018.00-46
- Saied M., Guirguis S. & Madbouly M. (2023). A comparative analysis of using ensemble trees for botnet detection and classification in IoT. — *Scientific Reports*, — 13(1), — 21632.
- Saleh H.M., Marouane H. & Fakhfakh A. (2024). Stochastic Gradient Descent Intrusions Detection for Wireless Sensor Network Attack Detection System Using Machine Learning. — *IEEE Access*.
- Samy A., Yu H. & Zhang H. (2020). Fog-based attack detection framework for internet of things using deep learning. — *IEEE Access*, — 8, — 74571–74585.
- Shukla A.K. & Dwivedi S. (2022). Discovery of Botnet Activities in Internet-of-Things System Using Dynamic Evolutionary Mechanism. — *New Generation Computing*, — 40(1), — 255–283.
- Tahaei H., Afifi F., Asemi A., Zaki F. & Anuar N.B. (2020). The rise of traffic classification in IoT networks: A survey. *Journal of Network and Computer Applications*, — 154, —102538.
- Tyagi H. & Kumar R. (2021). Attack and Anomaly Detection in IoT Networks Using Supervised Machine Learning Approaches. — *Revue d'Intelligence Artificielle*, — 35(1).
- Waqas M., Kumar K., Laghari A.A., Saeed U., Rind M.M., Shaikh A.A. & Qazi A.Q. (2022). Botnet attack detection in Internet of Things devices over cloud environment via machine learning. — *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, — 34(4), — e6662.
- Wazirali R. & Ahmad R. (2022). Machine Learning Approaches to Detect DoS and Their Effect on WSNs Lifetime. — *Computers, Materials & Continua*, — 70(3).
- Zhukabayeva A. Adamova B. Khu Ven-Tsen Y. Mardenov L. Zholshiyeva (2023). Detection of Sybil And Wormhole Attacks In Wireless Sensor Networks. — *News Of The National Academy of Sciences of The Republic of Kazakhstan, Physico-Mathematical Series*, (4), — 171–183. — <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1726.227>

МАЗМҰНЫ

К.С. Алдажаров, С.К. Батырхан АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТИҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МОДЕЛІН ТАЛДАУ.....	7
Ж.С. Алимова, Н.Н. Дюсенгазина, А.Т. Абеннова, Г.С. Балгабаева, Л.З. Исабекова ДЕРЕКТЕРДЕГІ АЙҚЫН ЕМЕС БАЙЛАНЫСТАРДЫ АНЫҚТАУДА В. ЛЕОНТЬЕВТИҢ ЕНГІЗУ-ШЫҒАРУ МОДЕЛІН ҚОЛДАНУ.....	21
А.Х. Абишева, Б.Б. Ибраева, Н.Т. Телибаева, Д. Муса, К.Г. Балгинбаева ГЕОИНФОРМАТИКА: ГЕОГРАФИЯ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР СИНТЕЗІ.....	32
А.С. Баегизова, А.Х. Касымова, А.М. Бисенгалиева, Б.О. Мухаметжанова, М.Ж. Базарова МӘТІНДІК СИПАТТАМАЛАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ГЕНЕРАТИВТИ ҚАРСЫЛАС ЖЕЛШЕРДІ ПАЙДАЛАНЫП КЕСКІНДЕРДІ ЖАСАУ.....	43
А.Г. Батырханов, С.Р. Шармуханбет ЛАТЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЛАТЫН ӘЛІПБИІ.....	59
Д.Г. Габдуллаев, И. Жансері, А.Б. Айдарбекова, Ш.Ж. Мусиралиева ТЕРЕҢ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ НЕГІЗІНДЕ СУРЕТТЕРГЕ СТЕГОТАЛДАУ ЖАСАУ.....	75
А.Х. Давлетова, Е.Т. Асан, А.Х. Касымова, А.Б. Медешова БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ.....	99
Б.А. Ерназарова, В.В. Стекольников, К.А. Айтбозова, С.Х. Сарамбетова, С.Д. Абжанов ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ОНЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛДАНУ.....	110
Т. Жукабаева, Л. Жолшиева, А. Адамова, Е. Марденов, Н. Карабаев СЫМСЫЗ СЕНСОРЛЫҚ ЖЕЛШЕРГЕ ШАБУЫЛДАРДЫ АНЫҚТАУ ҮШІН МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ: XGBOOST ЖӘНЕ SGD ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ.....	121
А.М. Джумагалиева, А.Ә. Шекербек, М.Г. Байбулова, А.И. Онгарбаева, А.К. Токкулиева ЭЛЕКТРОНДЫҚ ДАУЫС БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЕНГІЗУДІ ТАЛДАУ.....	136
А.А. Исмаилова, А.А. Нурпейсова, Ж.Т. Бельдеубаева, Г.О. Исакова, Н.Т. Исаева ОФТАЛЬМОЛОГИЯДА ТОР ҚАБЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРЫН ТАЛДАУ ҮШІН ТЕРЕҢ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ.....	152
А.Е. Ибраимкулов, А.С. Еримбетова, Б. Сакенов МӘТІНДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН ЫМДАУ ТІЛІНЕ КОМПЬЮТЕРЛІК АУДАРУ ЖҮЙЕСІН ӘЗІРЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	166
Г.Н. Кажатова, Ж.Т. Бельдеубаева, А.А. Исмаилова, А.А. Нурпейсова, Г.О. Исакова КОРПОРАТИВТІК БІЛІМДІ БАСҚАРУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	177
М.Ж. Қалдарова, А.С. Аканова, А.Е. Назырова, А.С. Муканова, Г.К. Муратова MACHINE LEARNING КӨМЕГІМЕН ОРМАН ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ШЕКАРАЛАРЫН АНЫҚТАУ.....	192

А.Е. Кулакаева, Б.Ж. Медетов, А.З. Айтмагамбетов, А.Т. Жетписбаева, Н. Албанбай	
ЖЕРСЕРІКТІК РАДИОБАҚЫЛАУ БАРЫСЫНДА КАЛМАН СҮЗГІШІ АРҚЫЛЫ СИГНАЛДЫ АНЫҚТАУ ӘДІСІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ.....	212
Ө.Ж. Мамырбаев, Д.О. Оралбекова, Ә.А. Айтқазина, С.М. Даулбаев, Н.Ө. Жұмажан	
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ СЕКТОРЫНДАҒЫ ЖЫЛУ ЭНЕРГИЯСЫН ЕСЕПТЕУ АРҚЫЛЫ ТЕМПЕРАТУРА БАЛАНСЫНЫҢ ДИНАМИКАСЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕРМОДИНАМИКАЛЫҚ МОДЕЛІ.....	225
Т.М. Мұратов, М.А. Кантурева, А.С. Омарбекова, А.Ж. Қарипжанова, Ж.Ж. Қайсанова	
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АВИАЦИЯ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ІТ ШЕШІМДЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ.....	248
Ш.Ж. Мусиралиева, Қ. Бағитова, К. Байсылбаева, М. Болатбек, Қ.Азанбай	
ОНЛАЙН ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРІ БЕЙНЕЛЕРІН ӨҢДЕУ АРҚЫЛЫ САЯСИ ЭКСТРЕМИЗМДІ АНЫҚТАУ МОДЕЛІ.....	260
Г.С. Омарова, А.Н. Жәкіш, Ю.К. Жүсіпбек, А.А. Мырзамуратова, А.Б. Бексейтова	
ДЕРЕКТЕР ҚӨЛЕМІН ҰЛҒАЙТУ ҮШІН ГЕНЕРАТИВТІ ҚАРСЫЛАС ЖЕЛІЛЕРДІ (GANS) ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ДЕРЕКТЕРДІ ГЕНЕРАЦИЯЛАУ.....	283
С.К. Серикбаева, Г.А. Шангытбаева, А.Г. Батырханов, З.Д. Айдаралиева, К.А. Ибрагимова	
ҒЫЛЫМИ-БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТІ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰЖАТТАРҒА ҚОЛ ЖЕТКІЗУДІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	297
М.А. Сексембаева	
СТАТИКАЛЫҚ ТЫНУЫ БАР КӨП ЖОЛАҚТЫ АРНАЛАР АРҚЫЛЫ ШУҒА ТӨЗІМДІ КОДТАУЫ БАР ЦИФРЛЫҚ БАЙЛАНЫС ЖҮЙЕСІН МОДЕЛЬДЕУ.....	317
А.Ж. Танирбергенев, Н.Ә. Жұматай, В.Е. Махатова, А.Т. Абдыхалық, Г.А. Шангытбаева	
ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУДАҒЫ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ РӨЛІ: «ҰАТ» АҚ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ.....	327
Б. Тасуов, Б.О. Шинибеков	
ОРТА МЕКТЕПТЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ГРАФИКАНЫ ОҚЫТУДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ДАМЫТУ.....	341
А.С. Тынықұлова, А.А. Мұханова, М.К. Тынықұлов, Р.С. Қуанышева, М.М. Иманғалиев	
СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ АЙЫРТАУ АУДАНЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА ЖЕР РЕСУРСТАРЫН ОҢТАЙЛЫ ПАЙДАЛАНУ ҮШІН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕНІ ҚҰРУ АЛГОРИТМІ.....	356
Ж.С. Такенова, А.А. Ташев	
БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ БАСҚАРУ МІНДЕТТЕРІН ШЕШУДІҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ.....	368

СОДЕРЖАНИЕ

К.С. Алдажаров, С.К. Батырхан АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	7
Ж.С. Алимова[†], Н.Н. Дюсенгазина, А.Т. Абенова, Г.С. Балгабаева, Л.З. Исабекова ПРИМЕНЕНИЕ МОДЕЛИ ВВОДА-ВЫВОДА В. ЛЕОНТЬЕВА ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ НЕЯВНЫХ СВЯЗЕЙ В ДАННЫХ.....	21
А.Х. Абишева, Б.Б. Ибраева, Н.Т. Телибаева, Д. Муса, К.Г. Балгинбаева ГЕОИНФОРМАТИКА: СИНТЕЗ ГЕОГРАФИИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	32
А.С. Баегизова, А.Х. Касымова, А.М. Бисенгалиева, Б.О. Мухаметжанова, М.Ж. Базарова ГЕНЕРАЦИЯ ИЗОБРАЖЕНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГЕНЕРАТИВНО- СОСЯЗАТЕЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА ОСНОВЕ ТЕКСТОВЫХ ОПИСАНИЙ.....	43
А.Г. Батырханов, С.Р. Шармуханбет О ЛАТЫНИ И КАЗАХСКОЙ ЛАТИНИЦЕ.....	59
Д.Г. Габдуллаев, И. Жансери, А.Б. Айдарбекова, Ш.Ж. Мусиралиева СТЕГОАНАЛИЗ ИЗОБРАЖЕНИЙ НА ОСНОВЕ МЕТОДОВ ГЛУБОКОГО ОБУЧЕНИЯ.....	75
А.Х. Давлетова, Е.Т. Асан, А.Х. Касымова, А.Б. Медешова ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ.....	99
Б.А. Ерназарова, В.В. Стеколыщиков, К.А. Айтбозова, С.Х. Сарамбетова, С.Д. Абжанов ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ.....	110
Т. Жукабаева, Л. Жолшиева, А. Адамова, Е. Марденов, Н. Карабаев ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ ОБНАРУЖЕНИЯ АТАК В БЕСПРОВОДНЫХ СЕНСОРНЫХ СЕТЯХ: АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ XGBOOST И SGD.....	121
А.М. Джумагалиева, А.А. Шекербек, М.Г. Байбулова, А.И. Онгарбаева, А.К. Токкулиева АНАЛИЗ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН В СИСТЕМУ ЭЛЕКТРОННОГО ГОЛОСОВАНИЯ.....	136
А.А. Исмаилова, А.А. Нурпейсова, Ж.Т. Бельдеубаева, Г.О. Исакова, Н.Т. Исаева ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ГЛУБОКОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ АНАЛИЗА СТРУКТУР СЕТЧАТКИ В ОФТАЛЬМОЛОГИИ.....	152
А.Е. Ибраимкулов, А.С. Еримбетова, Б. Сакенов ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ СИСТЕМЫ КОМПЬЮТЕРНОГО ПЕРЕВОДА ТЕКСТА С КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА НА ЖЕСТОВЫЙ ЯЗЫК.....	166
Г.Н. Кажатова, Ж.Т. Бельдеубаева, А.А. Исмаилова, А.А. Нурпейсова, Г.О. Исакова ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УПРАВЛЕНИИ КОРПОРАТИВНЫМИ ЗНАНИЯМИ.....	177
М.Ж. Калдарова, А.С. Аканова, А.Е. Назырова, А.С. Муканова, Г.К. Муратова ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГРАНИЦ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА С ПОМОЩЬЮ MACHINE LEARNING.....	192

А.Е. Кулакаева, Б.Ж. Медетов, А.З. Айтмагамбетов, А.Т. Жетписбаева, Н. Албанбай ОПРЕДЕЛЕНИЕ УСТОЙЧИВОСТИ МЕТОДА ОБНАРУЖЕНИЯ СИГНАЛОВ С ПОМОЩЬЮ ФИЛЬТРА КАЛМАНА ПРИ СПУТНИКОВОМ РАДИОМНИТОРИНГЕ.....	212
О.Ж. Мамырбаев, Д.О. Оралбекова, А.А. Айтказина, С.М. Даулбаев, Н.О. Жумажан ТЕРМОДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ДИНАМИКИ ТЕМПЕРАТУРНОГО БАЛАНСА ПУТЕМ РАСЧЕТА ТЕПЛОВОЙ ЭНЕРГИИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ СЕКТОРЕ.....	225
Т.М. Муратов, М.А. Кантурева, А.С. Омарбекова, А.Ж. Карипжанова, Ж.Ж. Кайсанова АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ИТ РЕШЕНИЙ В АВИАЦИОННОЙ СФЕРЕ КАЗАХСТАНА.....	248
Ш.Ж. Мусиралиева, К. Багитова, К. Байсылбаева, М. Болатбек, К. Азанбай МОДЕЛЬ ОБРАБОТКИ ИЗОБРАЖЕНИЙ ОНЛАЙН СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ, ИСПОЛЪЗУЕМЫХ ДЛЯ РАСПОЗНАВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЭКСТРЕМИЗМА.....	260
Г.С. Омарова, А.Н. Жакиш, Б.К. Жусипбек, А.А. Мырзамуратова, А.Б. Бексейтова ГЕНЕРАЦИЯ ДАННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГЕНЕРАТИВНО-СОСЪЯЗАТЕЛЬНЫХ СЕТЕЙ (ГАНС) ДЛЯ УВЕЛИЧЕНИЯ ДАННЫХ.....	283
С.К. Серикбаева, Г.А. Шангытбаева, А.Г. Батырханов, З.Д. Айдаралиева, К.А. Ибрагимова ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ И МЕТОДОВ ДОСТУПА К ДОКУМЕНТАМ В СФЕРЕ НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	297
М.А. Сексембаева МОДЕЛИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОЙ СВЯЗИ С ПОМЕХОУСТОЙЧИВЫМ КОДИРОВАНИЕМ ПО МНОГОЛУЧЕВЫМ КАНАЛАМ СО СТАТИЧЕСКИМ ЗАМИРАНИЕМ.....	317
А.Ж. Танирбергенов, Н.А. Жуматай, В.Е. Махатова, А.Т. Абдыхалык, Г.А. Шангытбаева РОЛЬ КОММУНИКАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ПРОЕКТАМИ: СТРАТЕГИИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ В АО «НИТ».....	327
Б. Тасуов, Б.О. Шиннибеков РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ И ТЕХНИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКЕ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ.....	341
А.С. Тыныкулова, А.А. Муханова, М.К. Тыныкулов, Р.С. Куанышева, М.М. Имангалиев АЛГОРИТМ СОЗДАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА ПРИМЕРЕ АЙЫРТАУСКОГО РАЙОНА СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	356
Ж.С. Такенова, А.А. Ташев НОВЫЕ ПОДХОДЫ В РЕШЕНИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ЗАДАЧ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ.....	368

CONTENTS

K.S. Aldazharov, S.K. Batyrkhan ANALYSIS OF THE MODERN MODEL OF INFORMATION SECURITY.....	7
Z. Alimova, N. Dyussengazina, A. Abenova, G. Balgabayeva, L. Issabekova APPLICATION OF THE I / O MODEL OF V. LEONTIEV IN IDENTIFYING IMPLICIT CONNECTIONS IN DATA.....	21
A.H. Abisheva, B.B. Ibraeva, N.T. Telibaeva, D. Musa, K.G. Balginbayeva GEOINFORMATICS: SYNTHESIS OF GEOGRAPHY AND INFORMATION TECHNOLOGIES.....	32
A.S. Baegizova, A.K. Kassymova, A.M. Bissengaliyeva, B.O. Mukhametzhanova, M.Zh. Bazarova GENERATING IMAGES USING GENERATIVE ADVERSARIAL NETWORKS BASED ON TEXT DESCRIPTIONS.....	43
A. Batyrkhanov, S. Sharmukhanbet ABOUT LATIN AND KAZAKH LATIN.....	59
D. Gabdullaev, I. Zhanseri, A. Aidarbekova, Sh. Mussiraliyeva IMAGE STEGO ANALYSIS BASED ON DEEP LEARNING METHODS.....	75
A.Kh. Davletova, Y.T. Assan, A.K. Kassymova, A.B. Medeshova ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION.....	99
B.A. Yernazarova, V.V. Stekolchshikov, K.A. Aitbozova, S.KH. Sarambetova, S.D. Abzhanov ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ITS APPLICATION IN EDUCATION.....	110
T. Zhukabayeva, L. Zholshiyeva, A. Adamova, Y. Mardenov, N. Karabayev APPLICATION OF MACHINE LEARNING METHODS FOR ATTACK DETECTION IN WIRELESS SENSOR NETWORKS: PERFORMANCE ANALYSIS OF XGBOOST AND SGD.....	121
A.M. Jumagaliyeva, A.A. Shekerbek, M.G. Baibulova, A.I. Ongarbayeva, A. Tokkuliyeva ANALYSIS OF IMPLEMENTATION BLOCKCHAIN TECHNOLOGY TO ELECTRONIC VOTING SYSTEM.....	136
A.A. Ismailova, A.A. Nurpeisova, Zh.T. Beldeubayeva, G.O. Issakova, I. Issayeva APPLICATION OF DEEP LEARNING METHODS FOR ANALYSIS OF RETINAL STRUCTURES IN OPHTHALMOLOGY.....	152
A.Ye. Ibraimkulov, A.S. Yerimbetova, B. Sakenov PROBLEMS OF DEVELOPING A SYSTEM FOR COMPUTER TRANSLATION OF TEXT FROM KAZAKH INTO SIGN LANGUAGE.....	166
G. Kazhatova, Zh. Beldeubayeva, A. Ismailova , A. Nurpeisova, G. Issakova INFORMATION TECHNOLOGY IN CORPORATE KNOWLEDGE MANAGEMENT.....	177
M.Zh. Kaldarova, A.S. Akanova, A.E. Nazyrova, A.S. Mukanova, G.K. Muratova DETERMINING FORESTRY BOUNDARIES USING MACHINE LEARNING.....	192
A.E. Kulakayeva, B.Zh. Medetov, A.Z. Aitmagambetov, A.T. Zhetpisbayeva, N. Albanbay DETERMINATION OF THE STABILITY OF THE SIGNAL DETECTION METHOD USING THE KALMAN FILTER IN SATELLITE RADIO MONITORING.....	212

O.Zh. Mamyrbayev, D.O. Oralbekova, A.A. Aitkazina, S.M. Daulbayev, N.O. Zhumazhan	
THERMODYNAMIC MODEL FOR STUDYING THE DYNAMICS OF TEMPERATURE BALANCE BY CALCULATING THERMAL ENERGY IN THE AGRICULTURAL SECTOR.....	225
T. Muratov, M. Kantureeva, A. Omarbekova, A. Karipzhanova, Zh. Kaisanova	
ANALYSIS OF FEATURES IT SOLUTIONS IN THE AVIATION SECTOR OF KAZAKHSTAN.....	248
Sh. Mussiraliyeva, K. Bagitova, K. Baisylbaeva, M. Bolatbek, K. Azanbai	
MODEL FOR PROCESSING IMAGES OF ONLINE SOCIAL NETWORKS USED TO RECOGNIZE POLITICAL EXTREMISM.....	260
G.S. Omarova, A.N. Zhakish, B.K. Zhussipbek, A.A. Myrzamuratova, A.B. Bekseitova	
DATA GENERATION USING GENERATIVE-ADVERSARIAL NETWORKS (GANS) TO INCREASE THE DATA.....	283
S. Serikbayeva, G. Shangytbodyeva, A. Batyrkhanov, Z. Aidaraliyeva, K. Ibragimova	
FORMATION OF THE CONCEPT AND METHODS FOR ACCESSING DOCUMENTS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL ACTIVITIES.....	297
M.A. Seksembayeva	
MODELING OF A DIGITAL COMMUNICATION SYSTEM WITH NOISE-RESISTANT CODING OVER MULTIPATH CHANNELS WITH STATIC FADING.....	317
A. Tanirbergenov, N. Zhumatayn, V. Makhatova, A. Abdykhalyk, G. Shangytbodyeva	
THE ROLE OF COMMUNICATION IN PROJECT MANAGEMENT: STRATEGIES FOR IMPROVING EFFICIENCY IN JSC «NIT».....	327
B. Tassuov, B. Shinibekov	
DEVELOPMENT OF CREATIVE AND TECHNICAL COMPETENCIES IN TEACHING COMPUTER GRAPHICS IN SECONDARY SCHOOL.....	341
A.S. Tynykulova, A.A. Mukhanova, M.K. Tynykulov, R.S. Kuanysheva, M.M. Imangaliyev	
ALGORITHM FOR CREATION OF AN INFORMATION SYSTEM FOR OPTIMAL USE OF LAND RESOURCES ON THE EXAMPLE OF AYYRTAU DISTRICT OF NORTH KAZAKHSTAN REGION.....	356
Zh. Takenova, A. Tashev	
NEW APPROACHES IN SOLVING PROBLEMS OF MANAGEMENT IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS.....	368

Publication Ethics and Publication Malpractice the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайтах:

www.nauka-nanrk.kz

<http://physics-mathematics.kz/index.php/en/archive>

ISSN 2518-1726 (Online),

ISSN 1991-346X (Print)

Подписано в печать 28.03.2024.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.

21,0 п.л. Тираж 300. Заказ 1.